

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Козлов Євген Васильович

УДК 1(091) Бердяєв

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ПЕРСОНАЛІЗМ МИКОЛИ БЕРДЯЄВА

Спеціальність 09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Александрова Олександра Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Ємельянова Наталія Миколаївна,
Донецький національний університет,
професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Титаренко Сергій Анатолійович,
Краснодонська філія
Міжрегіональної академії управління персоналом,
завідувач кафедри соціально-правових дисциплін.

Провідна установа: Центр гуманітарної освіти НАН України, м. Київ.

Захист відбудеться “17” квітня 2006 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий “17” березня 2006 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Караульна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним із провідних напрямків сучасного процесу державотворення в Україні є зміцнення демократичних інститутів і розбудова правового громадянського суспільства. Формування нового ладу соціокультурного буття вимагає перегляду низки нормативно-ціннісних структур соціальної системи та вироблення нової парадигми, спрямованої на визнання самобутності існування окремої людини як автономної особистості, розширення меж її свободи у всіх напрямках життєдіяльності, створення найсприятливіших умов для її вільного, всебічного розвитку та творчої самореалізації.

Один із найвизначніших мислителів “срібного віку” російської релігійної філософії та найпомітніший представник київської школи екзистенційного гуманізму Микола Олександрович Бердяєв вважав, що “проблема нової організації суспільства неминує є проблемою нової душевної структури людини, проблемою нової людини”, в свою чергу, “нова душевна структура передбачає духовне перевиховання людини”. Отже, в контексті нагальних задач соціально-економічного розвитку суспільства та його громадсько-політичної консолідації постає не менш важлива проблема формування високорозвиненої самосвідомої особистості, без одухотвореного, внутрішньо визначеного і водночас цілеспрямованого життєдіяння якої неможливі взагалі будь-які суттєві соціокультурні та державні перетворення.

Тема людської особистості, її екзистенційних вимірів і сутнісних засад належить до одвічних філософських проблем, і кожна історична епоха на новому рівні усвідомлення актуалізує її певні аспекти. Якщо сучасне техногенно-інформаційне суспільство через засоби масової комунікації надає необмежені можливості для інтерактивного спілкування та користування всесвітніми базами даних, що є, безперечно, визначним досягненням науково-технічного прогресу, то поряд із цим все більш реальною стає небезпека відчуження людини від своїх глибинних життєвих першооснов, “відриву” від “метафізичних коренів” буття, втрати ціннісної орієнтації та знеособлення. Бездумне “споживання” “продуктів” масової інформації призводить до створення масової культури як специфічної віртуальної реальності, що поступово формує адекватні феномени масової свідомості та врешті-решт масової людини. Така “урівняна” людина втрачає здатність до критично-рефлексивного освоєння дійсності, уявлення про яку складаються вже не внаслідок власного сприйняття, а через спотворено-опосередковане відображення її у засобах масової інформації, через образи, що і сформовані ними.

Саме тому досвід Миколи Бердяєва у його “боротьбі за особистість” проти її деперсоніфікації та знецінення, проти будь-яких форм її поневолення, відстоювання ним її “неповторної унікальності” та абсолютного характеру її духовної свободи набуває особливої актуальності в умовах сьогодення.

Існуючі дослідження філософської спадщини М.О. Бердяєва у своїй переважній більшості стосуються конкретно визначених аспектів його творчості, що виокремлюються для відповідних дослідницьких завдань як самостійні концепції та вчення. Внаслідок такої фрагментації поширеною і вже традиційною стала точка зору стосовно дискретного характеру та певної мозаїчності ідейно-філософського універсуму мислителя. Втім, ще сам Бердяєв не погоджувався у свій час із таким “препаруванням” свого світобачення та неодноразово заперечував подібні його потрактування, раз у раз наголошуючи на органічній взаємопов’язаності та цілісності свого світогляду. Зокрема, у книзі “Про рабство та свободу людини. Досвід персоналістичної філософії” мислитель зазначав: “...у неї вкладено моє цілісне філософське світоспоглядання, в її основу покладена філософія персоналізму”.

Актуальність зазначеної теми дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні екзистенційно-персоналістичної концепції Миколи Бердяєва в якості засадного підґрунтя і базисного принципу філософування, що виступає іманентною основою всіх його філософських побудов і “збирає” в єдине ціле розрізнені на перший погляд аспекти авторської філософії – філософію свободи, етику, антроподицею, історіософію. Адже очевидним і безперечним є той факт, що розробка мислителем будь-якої з вищезазначених філософських тем завжди розпочиналася ним зі з’ясування питання про глибинну сутність людини, себто, чим є людина саме як особистість. Це дає підстави розглядати “персоналістичну метафізику” філософа як певний системоутворюючий фактор усієї його філософії.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у відповідності з Комплексною науковою програмою Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Наукові проблеми державотворення України”, НДР № 01БФ041-01 “Філософська і політологічна освіта в Україні на перетині тисячоліть”.

Ступінь наукової розробки. Філософська думка М. Бердяєва, вже починаючи з його перших публікацій, привертає до себе неабияку увагу сучасників і викликає напружену полеміку. У пресі з’являються рецензії та критичні статті як представників російського культурного ренесансу, так і прибічників різних ліберальних і соціал-демократичних течій: Л. Аксельрод (Ортодокс), М. Андрєєва, С. Аскольдова, В. Базарова, Ф. Берсенєва, А. Білого, О. Богданова, В. Ерна, В. Засуліч, В. Іванова, А. Лазарева, А. Луначарського, С. Лур’є, Д. Мережковського, М. Михайловського, П. Мокієвського, В. Розанова, П. Струве, М. Тарєєва, кн. Є. Трубецького, Д. Філософова, С. Франка, В. Чернова, Л. Шестова та ін. Після революції у закордонному середовищі російських емігрантів ґрунтовний розгляд окремих положень Бердяєва містився в роботах В. Зеньковського, М. Алексеєва, Г. Федотова, М. Полторацького, С. Левицького, М. Лосського, П. Сорокіна, Ф. Степуна, Г. Флоровського. З початку 50-х років

здобутки бердяєвської філософської думки стають об'єктом аналітичних досліджень ряду західноєвропейських авторів, серед яких слід відзначити праці Е. Порре, Б. Шульце, М. Сівера, М. Спінки, Р. Росслера, Г. Марселя, К. Пфлегера, В. Дитріха та О. Клемана. Зокрема, персоналістична проблематика Бердяєва розглядалась у роботах Ф. Танчіні, В. Макнамара й А. Тсамбассіса. В пострадянському просторі, після відкриття фондів спецховищ на початку 90-х років, хвиля дослідницьких пошуків прокотилася сторінками науково-філософських та художньо-публіцистичних видань, кількість матеріалів дає підстави для виокремлення навіть певного напрямку в історико-філософських дослідженнях російської релігійної філософії – бердяєзнавства. З'являються публікації, що ґрунтуються на ідеологічно нейтральному, неупередженому аналізі. До таких слід віднести праці росіян П. Алексеева, А. Андреева, П. Гайденко, Р. Гальцевой, О. Єрмічова, Т. Кузьміної, О. Мисливченка, С. Неретіної, Ю. Чорного та ін. Серед українських розвідок філософської творчості Бердяєва (у річищі російської релігійної філософії та традиції Київської екзистенційної школи) провідної ролі набули дослідження Г. Аляєва, І. Бичка, С. Кримського, В. Ляха, Т. Суходуб, В. Табачковського та ін.

Існуючі найсучасніші дослідження з антропології Бердяєва (С. Титаренко), а також дотичні до цієї теми роботи С. Давидченка, І. Сумченко та О. Сичевської-Возняк, розглядаючи або саму антропологію Бердяєва, або певні її “практичні” аспекти та “застосування”, врешті-решт починають оперувати з такими поняттями та лексемами мислителя, як “особистість”, “персона”, “виявлення особистості”, “свобода особистості” тощо. Себто, у просторі ідейно-творчої спадщини філософа проблема людини завжди постає як проблема людської особистості. Отже, зважаючи на вищесказане і враховуючи те, що ґрунтовного та систематичного розгляду вчення Бердяєва про особистість як глибинну сутність і “духовне ядро” людини дотепер ще не було здійснено у вітчизняній історико-філософській науці, доцільним здається акцентувати дослідницьку увагу саме на персоналістичній проблематиці у філософському універсумі мислителя.

Мета дисертаційної роботи полягає у цілісній реконструкції вчення М.О. Бердяєва про особистість людини, що передбачає визначення його ідейних джерел і духовних витоків, простеження специфіки його генезису та еволюції.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- виявити характерні особливості “первинного світовідчуття” Бердяєва як передумови та підстави для формування і становлення екзистенційно-особистісного типу його філософування;
- з'ясувати джерела (історико-філософські, літературні) та духовні витoki персоналізму Бердяєва, простежити характер рецепції мислителем відповідних ідей і ступінь впливу на нього окремих філософських концепцій, літературних творів і релігійно-містичних вчень;

- дослідити основні етапи генезису та еволюції вчення Бердяєва про особистість людини, проаналізувати у зазначеному контексті специфічні особливості обґрунтування філософом особистісної реальності;
- розглянути вчення Бердяєва про свободу особистості як невід’ємну структурну складову його персонології та простежити трансформацію проблеми свободи у філософській спадщині мислителя;
- здійснити реконструкцію поглядів Бердяєва щодо можливостей самореалізації особистості через самопізнання, любов, творчість.

Джерельну базу дослідження складають оригінальні філософські твори та публіцистичні праці Миколи Бердяєва, його епістолярна спадщина та “філософська автобіографія” (книга “Самопізнання”), архівні матеріали, спогади його рідних і близьких, критичні роботи дослідників його творчості, теоретичні розробки з питань досліджуваної проблематики.

Об’єктом дослідження виступає філософська спадщина М.О. Бердяєва.

Предметом дослідження є екзистенційно-персоналістична концепція М.О. Бердяєва.

Теоретико-методологічними засадами дисертаційної роботи виступають по-перше, теоретичні праці історико-філософського та методологічного спрямування (В. Асмуса, О. Александрової, І. Бичка, П. Гайденко, В. Горського, А. Гулиги, В. Ільїна, Ю. Кушакова, В. Ляха, М. Мамардашвілі, І. Нарського, Т. Ойзермана, Є. Причепія, В. Соколова, В. Шинкарука, В. Ярошовця та ін.); по-друге, праці, що присвячені дослідженню специфіки російської релігійної філософії та київської екзистенційної школи (Г. Аляєва, А. Андрєєва, І. Бичка, Р.Гальцевой, М. Громова, Н. Ємельяновой, О. Єрмічова, В. Зеньковського, С. Кримського, М. Лосського, О. Мисливченка, В. Табачковського, Г. Федотова, Г. Флоровського, Л. Шестова, Б. Яковенка та ін.); по-третє, положення й принципи методології гуманітарних наук, що розроблені у працях М. Бахтіна, В. Віндельбандта, Х.-Г. Гадамера, М. Гайдеггера, В. Дільтея, Г. Ріккєрта, К. Яспєрса та ін.; і, по-четверте, методологічні розвідки, що спрямовані на розкриття індивідуально-особистісного змісту філософських учень (А. Андреус, В. Пронякін, С. Титаренко, Ю. Чорний та ін.).

Методологічною основою дисертації є загальнонаукові принципи аналізу: історизму, системності, цілісності, єдності логічного й історичного. Проте тематика роботи вимагала зосередження уваги не тільки на предметному полі дослідження (“ідеях”), але й на самому “носії” ідей, – особистості Миколи Бердяєва, який безпосередньо пов’язував свій “тип філософського світоспоглядання” зі своїм “типом душевної та духовної структури”. Відповідно до цього є всі підстави вважати його екзистенційний персоналізм у певному розумінні “авторською” концепцією. Останнє вимагає враховувати у дослідженні деякі особисто-психологічні особливості філософа, чим зумовлюється застосування елементів ідіографічного методу. Відтак у якості загального підходу

до вивчення творчості філософа обґрунтований і застосований метод іманентної інтерпретації, а для аналізу першоджерел використовувалися методи феноменологічно-описового аналізу та герменевтичного тлумачення текстів. У дослідженні характеру рецепції Бердяєвим історико-філософських ідей та літературних впливів були задіяні елементи компаративного методу, в опрацюванні філософської теоретико-методологічної літератури застосовувався аналітичний метод.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у даному дослідженні здійснено системну реконструкцію екзистенційно-персоналістичної концепції Миколи Бердяєва. Це дозволило представити вчення філософа про особистість людини як засадне підґрунтя та базисний принцип усього його філософування, що виступає іманентною основою всіх філософських побудов мислителя і в якості системоутворюючого фактору “збирає” воєдино розрізнені на перший погляд аспекти його філософської спадщини.

У результаті вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань обґрунтовані положення, що мають ознаки *наукової новизни* та виносяться на захист:

- обґрунтовано, що екзистенційний тип філософування Миколи Бердяєва зумовлений характерними особливостями його “первинного світовідчуття”, певними якостями “душевно-духовної структури” філософа, його емоційно-пристрасним темпераментом і переважанням інтуїтивно-споглядального способу сприйняття дійсності. Розкрито, що персоналізм як філософська концепція сформувався у Бердяєва як результат осмислення особистого духовного досвіду, саморефлексії й усвідомлення “неповторної унікальності” власного “я”;
- з’ясовано, що у відповідності з характером “душевно-духовної структури” особистості Бердяєва їм були сприйняті певні аспекти філософії І. Канта, А. Шопенгауера, К. Маркса, Ф. Ніцше, Я. Бьоме, деякі концептуальні положення східної філософії, світоглядно-філософські ідеї Л. Толстого, Г. Ібсена, Ф. Достоевського; простежено характер рецепції мислителем і досліджено ступінь впливу на нього зазначених філософських концепцій та релігійно-містичних вчень;
- на підставі аналізу ранніх творів Бердяєва простежено генезис та еволюцію його вчення про людську особистість. З’ясовано специфічні сутнісні особливості бердяєвського персоналізму (так званий “парадокс особистості”), де особистість як “духовне ядро” людини виявляється її базисною відпочатковою даністю і водночас постає метою людини та її “завданням” до самовдосконалення;
- досліджено у зазначеному контексті відповідну трансформацію проблеми свободи особистості. Обґрунтовано, що свобода у вченні Бердяєва, по-перше, атрибутивно ототожнюється з особистістю (як метафізична сутність і основа

останньої); по-друге, гіпостазується та завдяки цьому набуває “мета-онтологічного” характеру;

– встановлено, що у персоналістичному вченні Бердяєва особистість має можливість досягти найповнішої самореалізації (стати “обожненою”) через подолання “об’єктивації” та набуття цілісності шляхом самопізнання, себто, зануренням до глибин власного духу і розкриттям у собі буттєвої “первореальності” через відповідне творче переображення та “просвітлення” своєї людської природи, і теургії, де особистість людини “метафізично” дорівнює “особистості” Бога, й антроподицея поступається місцем вільній співтворчості людини з Богом у їх “співпраці” – розбудові Боголюдства, Царства Духу.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає у тому, що вперше у вітчизняній історико-філософській науці зроблено спробу системної реконструкції ідейно-творчої спадщини Миколи Бердяєва з позиції стрижневої для усього його філософування персоналістичної концепції. Застосовані підходи й одержані за їх допомогою теоретичні положення та висновки дають можливість побачити під іншим кутом зору окремі складові філософії видатного киянина. Окрім того, дослідження філософських і літературних джерел та духовних витоків, становлення й еволюції вчення Бердяєва про людську особистість, її свободу та творче покликання відкриває простір для нового прочитання та подальшого історико-філософського переосягнення універсуму ідей мислителя. Отримані результати можуть бути використані у нормативних курсах лекцій з історії російської філософії, з історії світової філософії, у спецкурсах.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною роботою. Висновки й положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та одержані результати дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри історії філософії та науково-практичних семінарах для аспірантів філософського факультету КНУТШ; були оприлюднені на міжнародних наукових конференціях “Дні науки – 2003, 2005” (Київ, 2003, 2005) філософського факультету КНУТШ, Міжнародній науково-практичній конференції “Філософія та історія філософії” (Київ, 2003), Міжнародній науковій конференції “Людина. Культура. Суспільство” (Мінськ, 2004), Міжнародній науковій конференції “Історія філософії: теорія та методологія” (До 110-річчя від дня народження В.Ф. Асмуса)” (Київ, 2004), IV Російському філософському конгресі “Філософія і майбутнє цивілізації” (Москва, 2005), Міжрегіональній науково-практичній конференції “Апостол свободи. Концепція свободи Бердяєва як основа розуміння свободи в сучасному українському суспільстві” (Краснодонська філія МАУП, 2005).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у восьми публікаціях – чотирьох статтях, які були вміщені у фахових виданнях, що

затверджені ВАК України, та чотирьох тезах виступів, опублікованих у збірках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації зумовлені означеною метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 173 сторінки, список використаної літератури включає 258 найменувань і складає 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, проаналізовано ступінь розробленості теми, сформульовані мета та завдання роботи, показано її наукову новизну, теоретичне та практичне значення, наведено дані про публікації й апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** *“Теоретико-методологічні засади дослідження філософської спадщини М.О. Бердяєва”* з’ясовується стан наукової розробки та ступінь дослідження філософсько-теоретичної проблематики Миколи Бердяєва у спосіб аналітичного огляду критично-дослідницьких праць, що присвячені його творчості, зокрема, особливої уваги приділено розгляду тих робіт, де здійснюється аналіз екзистенційно-персоналістичних поглядів мислителя на сутність людини. Визначено сучасний стан розробки філософської спадщини М. Бердяєва й окреслено основні проблеми, що характерні для даного етапу її вивчення. На основі розгляду цих питань з’ясовано відсутність як систематичних досліджень стосовно персоналістичної проблематики філософа, так і відповідного аналізу тих історико-філософських та літературних джерел і духовних витоків, які мали визначальне значення для формування, становлення та розвитку поглядів Бердяєва на природу особистісної реальності. З огляду на це обґрунтовано необхідність цілісного дослідження вчення мислителя про особистість людини та окреслені напрямки відповідних структурних складових майбутнього дослідження, пророблені його методологічна специфіка та визначені конкретні завдання та шляхи вивчення окремих аспектів заявленої теми.

У **другому розділі** *“Джерела та духовні витoki персоналізму М.О. Бердяєва”* з’ясовуються історико-філософські та літературні джерела та простежується характер рецепції мислителем відповідних філософських ідей, ступінь впливу на нього окремих філософсько-антропологічних концепцій і літературних творів, сприйняття певних аспектів різних релігійно-світоглядних вчень.

У **першому підрозділі** другого розділу *“Особисте світовідчуття Бердяєва як джерело та основа його екзистенційного філософування”* аналізуються характерні особливості відпочаткового, “первинного” світовідчуття Бердяєва і стверджується, що саме вони виступали засадничими передумовами та

підставами для становлення та розвитку того специфічно-бердяєвського екзистенційно-особистісного типу філософування.

Обґрунтовується теза, що головним і визначальним фактором для історико-філософського дослідження творчості як Бердяєва, зокрема, так і будь-якого мислителя взагалі, виявляється насамперед сама особистість досліджуваної персоналії, найхарактерніші риси якої обумовлюють її “первинне світовідчуття” та формування відповідного типу світогляду, накладають певний якісний відбиток на весь процес філософських пошуків. Як стверджував сам Бердяєв, певним чином пояснити “внутрішні пружини” сформованого філософського світогляду можливо лише звертаючись до “первинного світовідчуття” філософа, до його “первісного” світобачення. І тому, як вважав мислитель, лише особистий досвід людини виступає засадним і визначальним для її філософського пізнання. Саме такому самоаналізу присвятив Бердяєв книгу “Самопізнання” (Париж, 1949), у якій намагався виписати власну “історію духу та самосвідомості”, себто, “...здійснити акт екзистенційного філософського пізнання себе, осмислити свій духовний шлях”.

Свій тип філософування Бердяєв характеризував як “екзистенційний” саме за ознакою існування “неподільного зв’язку” між своїм типом філософського світоспоглядання та типом своєї “душевної та духовної структури”. Відповідно до цього, для розуміння “типу філософського світоспоглядання” мислителя, його базисного “первинного натхнення” та зумовленої і визначеної ними духовно-філософської еволюції, у запропонованій роботі необхідно було звернутися до вивчення сутнісних якостей та інтенцій самої особистості Бердяєва та з’ясувати характерні особливості ментального складу та психічної організації філософа. Матеріалом для такого розгляду слугували численні самохарактеристики Бердяєва та самодослідження власної думки, що містяться у “філософській автобіографії” та епістолярній спадщині, а також відомості про нього у щоденниках дружини та спогадах близьких йому сучасників.

На основі відповідного аналізу висновується, що не є доречним розглядати творчу спадщину Бердяєва лише у контексті російської релігійної філософії, а його самого – як її типового представника, “руського мислителя”. Підстави для такого твердження дає ґрунтовне дослідження світоглядних структурних складових бердяєвського “універсалізму” (оксидентальних і орієнтальних чинників), які вимагають більш розширеного – ніж суто як “російського” – його розуміння. Звідси стверджується, що за типом свого світоспоглядання філософ виходить за межі російського культурного генотипу та наближається до справді універсального, “космополітичного” виміру людини (за смисловим значенням сковородинського “сердца гражданина всемірнаго”).

У другому підрозділі другого розділу *“Історико-філософські джерела персоналізму Бердяєва”* здійснено розгляд певних аспектів філософії І. Канта, А. Шопенгауера, К. Маркса, Ф. Ніцше, що були сприйняті філософом у

відповідності з якостями його особистісної “душевно-духовної структури”, і проаналізовано характер рецепції Бердяєвим тієї низки світоглядно-антропологічних ідей, сукупність яких у своєрідній екзистенційно-персоналістичній “переробці” філософом виступила “наріжним каменем” його вчення про особистість людини.

Головним серед філософських “натхненників” Бердяєва виступає І. Кант, якого мислитель вважав “найвеличнішим із філософів” і все життя називав себе його “філософським учнем”. Надзвичайно високо цінував Бердяєв кантівське визнання людини як абсолютної цінності у світі, що є “метою самою по собі” і не може бути “засобом” для будь-кого (навіть Бога). Особливо близьким філософу виявився дуалізм Канта – розрізнення феноменального та ноуменального світів, “порядку свободи та порядку природи”. Глибоко сприйняв філософ кантівську тезу про людину як представника двох світів, витлумачував її як поєднання у людській природі “двох безодень” і вбачав у цьому метафізичну основу “трагічної роздвоєності” людини. Натомість Бердяєв критикував Канта за ствердження непізнаваності світу “речей самих по собі”, “надлишковий ригоризм” у етиці (невизнання пристрасно-емоційної природи людини), “схоластичність”, за переважаючий у всьому “крайній і винятковий” раціоналізм. Негативно ставився мислитель і до кантівського “формалістичного моралізму” – категоричного імперативу, що “примушує” людину до необхідності виконання морального обов’язку.

Філософія А. Шопенгауера, до якого Бердяєв відчував “найбільші симпатії”, багато в чому визначила характер і спрямованість філософських пошуків останнього. Мислитель “рано читав і глибоко сприйняв” Шопенгауера, знайшов у ньому спорідненість із власним “песимістичним елементом” і своїм “первинним” відчуттям “несправжності” й ілюзорності оточуючої емпіричної дійсності. Ірраціональна “світова воля” філософа була близька Бердяєву в його розумінні екстатично-діонісичної природи “первоначал” буття: “світ не є думкою, ...світ є пристрастю та пристрасною емоцією”.

Великого впливу на формування вчення Бердяєва про особистість заподіяла соціально-філософська концепція К. Маркса, що розглядала “економічне рабство” людини як відчуження її людської природи, перетворення людини на річ. Філософ прагне вслід за Марксом не тільки пояснень, але й зміни світу, насамперед, економічного та соціального визволення людини, однак вважає, що “соціальна демократія” ще не звільнює її, тому що “розчиняє”, “нівелює” індивідуальність, “пригноблює” унікальну людську особистість. Бердяєв звинувачує марксизм у антиперсоналізмі, за розуміння людини передусім як “соціальної істоти”, як образу суспільства. Духовне начало людини оволодіває й її “соціальною складовою”, і саме так можливе досягнення цілісності людської особистості. Суспільство не є метою, стверджує філософ, метою є сама людина, її

повнота та досконалість життя, а “найдосконаліша організація” суспільства – то лише засіб для самореалізації особистості.

Ф. Ніцше був близьким Бердяєву насамперед своєю екзальтованою мрійливістю, “титанізмом і діонісизмом”, повстанням проти “розуму” й звичаєних норм моралі, “прагненням висоти”, відразливим ставленням до дійсності життя. Емоційна критика християнської етики, її “тоталітарно-знеособлюючого” характеру, заклики до повноти буттєвої самореалізації “я”, до створення нової моралі та носія такої моралі – “надлюдини” – знайшли палкого прибічника в особі Миколи Бердяєва. Але якщо останній піддає критиці саме “традиційно-історичне” християнство, розуміючи вчення Христа як релігію свободи та любові, то Ніцше вважав, що саме релігійні норми пригноблюють і не дають змоги розгорнутися творчим дерзанням людського духу. Бердяєв також вбачав небезпеку у можливості перетворення “надлюдини” Ніцше у “людинобога”, і відстоював “боголюдину” – цілісну особистість як “духовну категорію”, як “громадянина Царства Божого”.

Безперечним є вплив на Бердяєва таких філософів як Я. Бьоме, Мейстер Екгарт, Вол. Соловйов і О. Хом’яков, окремі положення філософських учень яких були переосмислені та сприйняті мислителем. Певні “точки дотичності” були із М. Штірнером, А. Бергсоном і М. Шелером, у духовній та ідейній полеміці з якими відбувалося становлення бердяєвської концепції персоналізму.

У третьому підрозділі другого розділу *“Літературно-філософські впливи на формування світогляду Бердяєва: Л. Толстой, Г. Ібсен, Ф. Достоевський”* досліджуються особливості літературного впливу на формування світоспоглядання філософа, на становлення та еволюцію його вчення про особистість людини. Розглядаються лише ті автори, твори яких були змістовно насичені тими філософсько-світоглядними ідеями, що відповідали “первинному світовідчуттю” мислителя, а самі автори своїми певними особистісними якостями були споріднені його “душевно-духовному устрою”. У нашому дослідженні персоналістичної концепції Бердяєва, яка базувалася на засадничому для його світогляду переживанні протистояння між “окремим”, неповторно-індивідуальним та “загальним”, “родовим”, до таких авторів слід віднести перш за все Л. Толстого, Г. Ібсена та Ф. Достоевського, кожен із яких у певному розумінні був “бунтарем” і “революціонером духу”, відстоював права особистості в її конфлікті з оточенням, суспільством, державою.

Бердяєв неодноразово зазначав, що він на все життя отримав “щеплення Толстого” від обожнювання “хибних святинь” історії та “великих” людей – “сильних світу цього”, отримав переконання, що все соціалізоване життя з його законами та умовностями не є справжнім життям. Філософу імпонувало “духовний бунт” Толстого проти застиглої у своєму догматизмі “офіційної” православної церкви, його антидержавний індивідуалізм та анархізм, у деякому розумінні його пацифізм, однак було кілька проблемних питань антропологічного (монізм у

розумінні людини), моральнісно-релігійного (“непротівлення злу”) та соціально-культурного порядку (творення “культурних цінностей”), за якими їх світоглядні позиції досить суттєво відрізнялися.

Г. Ібсен постає одним із “літературних натхненників” Миколи Бердяєва саме тому, що знайомство з творчістю видатного норвезького драматурга неабияк посприяло процесу самовизначення філософом свого “засадного світоспоглядання” та формуванню відповідного “персоналістичного” світогляду. Визначаючи у “Самопізнанні” “основною темою свого життя” конфлікт особистого та загального і родового, Бердяєв зазначав, що саме Ібсен у цій темі допоміг йому “знайти самого себе”. Мислителю у творах драматурга були особливо співзвучні “загострене почуття особистості та переживання з приводу її долі”. Також високо цінував філософ “духовну революційність” драматурга, його відстоювання “істини індивідуальної”, “істини особистої”, протистояння “більшості”, його культ самотності. Бердяєва, як і Ібсена, зачаровувало героїчне, поодиноке сходження до духовних висот, повстання індивідуальності проти буржуазного духу, проти загально-пересічного.

Проте, з літературних джерел найвизначнішого впливу не тільки на формування персоналістичних поглядів Бердяєва, а й на подальший розвиток його вчення про особистість, на всю духовну еволюцію та творчість філософа заподіяла ідейно-філософська спадщина Ф. Достоевського. Бердяєв неодноразово зазначав, що він належить до одного з тих “духовних дітей” і “духовних учнів” великого “вчителя життя” Достоевського, котрі вважали його ідейно-філософську спадщину своєю “духовною батьківщиною”. Уся духовна творчість Бердяєва, все коло філософських тем, які впродовж життя вирішував філософ, проходили “під знаком Достоевського”. За словами Д. Лаурі, активіста УМСА та одного з перших біографів філософа, “твори Федора Достоевського були наче симфонія, яку Бердяєв слухав усе своє життя”. Для Бердяєва, як і для Достоевського, духовне, внутрішнє існування людини, перебування свідомості у стані самоспоглядання і сприйняття оточуючої дійсності як зовнішньої для духу є способом буття взагалі, мислитель “сприймає життя із духу людини”. Засадничий і абсолютний антропоцентризм Достоевського був успадкований Бердяєвим із безумовним ентузіазмом. Людина, особистість, її безмежна глибина та невичерпні потенційні можливості, її співзвучність та містичне поєднання зі світовим буттям та безоднею духовної реальності були постійною темою медитацій та філософських роздумів як Достоевського, так і Бердяєва.

У четвертому підрозділі другого розділу *“Духовні витoki персоналізму Бердяєва”* визначаються духовні витoki вчення філософа про особистість людини та досліджується ступінь їх впливу на формування та еволюцію його персонології. Розглядаються християнське віровчення, західні гностично-містичні течії та східні релігійно-філософські концепції. З’ясовується, що головним і визначальним джерелом персоналізму постає саме християнська

метафізика особистості: “християнство є персоналізм – стверджував Бердяєв – із цим пов’язана головна духовна боротьба мого життя”. Центральною ідеєю християнського віровчення філософ вважав ідею абсолютної цінності людини як образу та подоби Божої, “виняткову та надзвичайну повагу” християнства до гідності людини та її внутрішньої свободи.

У підрозділі простежується процес внутрішньої ідейно-духовної еволюції філософа від захоплення його соціально-політичною проблематикою марксизму до проникнення у глибини духовно-релігійних прозрінь християнської метафізики. З’ясовується, що незважаючи на величезну повагу до вчення Христа, Бердяєв так до кінця і не став глибоко віруючим християнином, залишився “віруючим вільнодумцем”. Його надзвичайно загострене й екзальтоване відчуття особистості не дозволило йому остаточно віддати себе у “власність” Богу, стати хоча б у якійсь мірі “рабом Божим” і “в’язнем Господа”, як називав себе Апостол Павло. Микола Бердяєв на все життя залишився “власністю самого себе”, “вільно віруючим філософом”.

У першому підрозділі третього розділу **“Вчення М.О. Бердяєва про особистість (генезис та еволюція концепції)”** стверджується, що антропологічна тематика є стрижневою для всієї філософській спадщині Бердяєва. Для філософа абсолютної цінності набувають лише глибинні, внутрішні, духовні якості людини, які виявляються саме у її неповторній особливості, у її вічній унікальності, – у її сутності як особистості. Як і С. Франк, Бердяєв наслідує Вол. Соловйова у його дослідженнях “метафізики особистості”, але такі дослідження у мислителя набувають надто вираженого особистісного виміру і перетворюються у екзальтовану проповідь персоналізму, – екзистенційного вчення про людську особистість. Кульмінаційним моментом у проголошенні філософом свого “загостреного персоналізму” стає його програмна за цією тематикою робота “Про рабство і свободу людини. Досвід персоналістичної філософії”. Сам Бердяєв вважав її “найрадикальнішою, найбільш духовно революційною” із своїх книг. Перша глава книги розпочинається наступними рядками: “Людина є загадкою у світі, і, можливо, найвеличнішою загадкою. Людина є загадкою не як тварина і не як соціальна істота, а як особистість, саме як особистість. Увесь світ ніщо у порівнянні з людською особистістю, з єдиним обличчям людини, з її єдиною долею”.

У підрозділі з’ясовується, що антропологія Бердяєва у “зрілому” періоді його творчості наскрізь персоналістична: “вчення про людину є перш за все вченням про особистість – стверджував філософ у 1931 – істинна антропологія повинна бути персоналістичною”. Отже, людина як абсолютна цінність виявляється для Бердяєва лише “sub specie aeternitatis”, як монада у безмірі духовного універсуму, як носій та уособлення духу. Дух же – як якісне надбання людини у її поневіряннях “по світах”, як її “перепустка” у вічність абсолютного буття, як її потенційна божественність – розгортається саме в особистості та

через особистість. Тому “проблема особистості ...була не тільки проблемою моєї філософії, але й проблемою мого життя... Проблема особистості та особистої долі для мене завжди була центральною. Я завжди був персоналістом”.

Простежується генезис та еволюція персонології Бердяєва впродовж усього творчо-філософського життя мислителя. З'ясовуються специфічні сутнісні особливості бердяєвського персоналізму, зокрема, так званий “парадокс особистості”, згідно з яким особистість як “духовне ядро” людини виявляється її базисною відпочатковою даністю і водночас постає метою людини та її “завданням” до самовдосконалення, результатом та кінцевою метою духовного сходження людини.

У другому підрозділі третього розділу **“Проблема свободи особистості”** завважується, що існуючі дослідження персоналістичного вчення Миколи Бердяєва про свободу людини переважно базуються лише на роботах “зрілого” періоду творчості філософа, коли вже його вчення набуло майже завершеного вигляду. Проте, впродовж тривалого (майже півстоліття) періоду філософської творчості видатного киянина у його поглядах відбувалися суттєві зміни, і, відповідно, значних метаморфоз зазнавала його концепція свободи. Бердяєв “усе життя” писав філософію свободи, намагався її удосконалити та доповнити, і тому проблема свободи “присутня” у всіх його книгах. Саме тому у цьому підрозділі здійснюється історико-філософський аналіз процесу формування та становлення філософії свободи Бердяєва, досліджується еволюція смислового навантаження категорії свободи, простежується трансформації проблеми свободи впродовж творчо-філософського життя мислителя.

Філософія свободи Миколи Бердяєва виступає як один із самих яскравих, самих оригінальних та репрезентативних аспектів його творчої спадщини. У персоналістичному контексті філософування “пізнього” Бердяєва “духовне ядро” людини – її особистість – якісно визначається рівнем усвідомлення останньою своєї “метафізичної” свободи, і така свобода, власне, виступає у філософа атрибутом людського існування. У своєму максималізмі філософ інколи вдається навіть до ототожнення понять “свобода” і “особистість”: особистість і свобода – одне”. Відтак, характеризуючи свою філософію як “найвищою мірою антропологічну”, мислитель переконаний, що “поставити проблему людини – означає водночас поставити проблему свободи”. Але проблема свободи все ж таки залишається “похідною” від основної проблеми мислителя – проблеми людської особистості.

У третьому підрозділі третього розділу **“Шляхи самореалізації особистості: пізнання, любов, творчість”** наголошується на тому, що філософія та філософське знання у світоглядній позиції Бердяєва завжди мають особистісний характер та існують лише у вимірі індивідуального та особливого, себто, буття пізнається із людини та через людину. Філософія не може не бути особистою та суб’єктивною, стверджує мислитель, і тому пізнання істини для

нього неможливе поза суб'єктом, і звідси безглуздо пов'язувати й ототожнювати істину з об'єктивністю та безособовістю. Справжньою філософією виявляється не та, що досліджує об'єкти, а та, що “мучиться смыслом життя та особистої долі”, яка починається “із розмислів над моєю долею”, у якій пізнає не світовий дух або світовий розум, не безособовий суб'єкт або “свідомість взагалі”, а “я”, дана, конкретна людина, особистість.

У підрозділі зазначається, що навіть понятійно й етимологічно у самому слові “філософія” – як “любви до мудрости” – первісно закладений (Піфагором) “особистісний вимір”, бо ж будь-яка любов як почуття, як духовний стан і переживання необхідно передбачає певний “екзистенційний центр” – самого суб'єкта – того, хто відчуває. Звідси, уже “за означенням”, філософія завжди була і завжди буде саме “особистою”. Тому, на думку Бердяєва, не може бути філософії про “чужі ідеї”, про “світ ідей, як предмет, як об'єкт”, філософія може бути лише про свої ідеї, про дух, про людину у собі й із себе, себто, інтелектуальним вираженням долі філософа.

У результаті аналізу поглядів Бердяєва на природу людського пізнання доведено, що гносеологічна проблема у філософа трансформується у проблему розкриття буттєвої “первореальності” у внутрішньому світі особистості через інтуїтивно-синтетичне осягнення фактів “цілісного духовного досвіду”, що передбачає творче переображення та “просвітлення” самої людської природи. Звідси, “якість пізнання” зумовлена мірою відкритості особистості до глибин власного духу, ступенем усвідомлення тотожності власного мікро-буття з абсолютним буттям, “метафізичним” відчуттям спорідненості свого існування з існуванням всесвіту.

У **висновках** здійснюється узагальнення результатів дослідження і підсумовуються вирішення поставлених завдань.

Обґрунтовується, що вчення Бердяєва про особистість людини базується: по-перше, на особистому загостреному відчутті унікальності та неповторності свого власного “я” як метафізичного центру буття, “духовного сонця”, навколо якого обертається світ (себто, філософ певним чином гіпостазує власну суб'єктивність); по-друге, на гострому почутті та болісному переживанні “чужинства” та “ворожості” внутрішньому “я” зовнішнього світу, що оточує; по-третє, на усвідомленні подвійності та розірваності людської природи, говорячи мовою Достоевського, – наявності “двох безодень”, полярності серця людського (у якому “диявол із Богом борються”). Звідси очевидним виявляється те, що персоналізм Бердяєва є екзистенційним.

Морально-етична проблематика була домінуючою спрямованістю філософії Бердяєва, у цьому він себе вважав філософським учнем І. Канта. Прагнення “належного” і безкомпромісне відторгнення “суцього” у кантівському розумінні переходило у пристрасне ствердження цінностей духовно-ідеальних і відштовхування від “огидної”, “потворної” дійсності, що “пригнічує” та “твалтує”

людську особистість. Усе життя філософ поставав проти “сущого” і відстоював “належне”, правда, саме так, як він його особисто розумів і до чого сам прагнув.

Духовний максималізм Бердяєва втілювався у “духовну революційність” і “духовне реформаторство”, й услід за тезою К. Маркса про необхідність не пояснень, а зміни світу, філософ бажав не тільки віднайти істину та сенс буття, а й змінити життя відповідно до істини і смислу. У цьому розумінні філософія була для мислителя “функцією життя” й її призначення мало бути “практичним”.

Найвище покликання людини, за Бердяєвим, полягає не тільки в осягненні вищої істини через інтуїтивно-містичне сприйняття “одкровення Духу”, що відбувається шляхом “зустрічі і злиття двох рухів” – “знизу” і “зверху”, але й у теургічній співтворчості людини і Бога. Філософ переконаний, що Бог впливає на світ, відтворює та перетворює його саме через людину та завдяки людині, і тому Бог “чекає” від людини “вільних творчих актів” і творчості як “збагачення самого божественного життя”. Нова епоха – “епоха Духу” – вимагає від людини “революції духу” для остаточного звільнення її від “влади об’єктності” та глибинного духовного переображення, що постає необхідною умовою для творчо-активного сприйняття людиною “нового”, “бого-людського одкровення в Дусі та Істині, в якому буде реалізовано зв’язок людського та божественного, себто, настане епоха Боголюдства”.

Основні положення та результати дослідження викладені в публікаціях:

1. Козлов Є.В. Бердяєв versus Достоевський: антропологічний аспект // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – Вип. 70. – С. 20-23.

2. Козлов Є.В. Етноменталітет філософа та соціокультурна реальність: штрихи до психологічного портрета М.О. Бердяєва // Культура і сучасність: Альманах. – К.: ДАКККіМ; вид-во “Міленіум”, 2005. – № 1. – С. 28-35.

3. Козлов Є.В. Проблема пізнання у персоналістичній концепції Миколи Бердяєва // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Філософія. – Черкаси, 2005. – Вип. 65. – С. 57-63.

4. Козлов Є.В. Метаморфози духу Миколи Бердяєва: шлях “від марксизму до християнства” // Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка; вид. Міжнародний освітній фонд імені Ярослава Мудрого, 2005. – № 6-7. – С. 112-118.

5. Козлов Є.В. М.О. Бердяєв та “релігійна свідомість Індії”: спорідненість світовідчуття та концептуальні розбіжності // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – Вип. 55. – С. 106-108.

6. Козлов Є.В. “Одкровення” як двоєдиний процес відкриття істини (за працею М. Бердяєва “Істина й одкровення. Прологомени до критики Одкровення”). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – Вип. 66. – С. 44.

7. Козлов Є.В. До питання розрізнення першої та другої свободи у філософії Миколи Бердяєва // Міжнародна наукова конференція ”Дні науки філософського факультету-2005” (26-27 квітня 2005 року): Матеріали доповідей та виступів – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2005. – Ч. 1. – С. 68-70.

8. Козлов Е.В. Проблема свободы в философии Н.А. Бердяева и творчестве Ф.М. Достоевского // Философия и будущее цивилизации: Тезисы докладов и выступлений IV Российского философского конгресса (Москва, 24-28 мая 2005 г.): В 5 т. – Т. 2. – М.: Современные тетради, 2005. – С. 249-250.

АНОТАЦІЇ

Козлов Є.В. Екзистенційний персоналізм Миколи Бердяєва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006.

Дисертація присвячена дослідженню екзистенційно-персоналістичної концепції М.О. Бердяєва. У роботі обґрунтовується положення про те, що вчення філософа про особистість людини виявляється тим засадним підґрунтям і базисним принципом усього його філософування, що виступає іманентною основою всіх його філософських побудов і в якості системоутворюючого фактору “збирає” в єдине ціле розрізнені на перший погляд аспекти його філософії. Досліджуються джерела (історико-філософські, літературні) та духовні витoki персоналізму Бердяєва. Доводиться, що персоналізм як світоглядна позиція формується вже у ранніх працях філософа, простежується генезис та еволюція концепції впродовж усього його життя. Розглянуто у зазначеному контексті трансформацію проблеми свободи особистості та шляхи самореалізації людини як особистості: пізнання, любов, творчість.

Ключові слова: особистість, екзистенційність, персоналізм, духовність, свобода, інтуїція, любов, творчість.

Козлов Е.В. Экзистенциальный персонализм Николая Бердяева. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию экзистенциально-персоналистической концепции Н.А. Бердяева. В работе обосновывается положение о том, что учение философа о личности человека является тем основополагающим фундаментом и базисным принципом его философствования, который выступает имманентной основой всех его философских построений и в качестве системообразующего фактора собирает воедино относительно самостоятельные и разрозненные на первый взгляд направления бердяевской философии – философию свободы, этику, антропологию, историософию.

Поскольку персонализм Бердяева является ярко выраженной авторской концепцией, постольку для его исследования было необходимо сосредоточить внимание и на самом “авторе”, так как сам философ непосредственно связывал свой “тип философского мирозерцания”, свою “изначальную интуицию” с типом своей “душевно-духовной структуры”. Поэтому в работе в качестве исходных предпосылок, которые определили все философское творчество Бердяева, рассматриваются сущностные характеристики самой его личности. На основании полученных результатов утверждается, что экзистенциальный тип философствования Николая Бердяева обусловлен характерными особенностями его “первичного мироощущения”, эмоционально-страстным темпераментом философа и преобладанием интуитивно-созерцательного восприятия действительности. Раскрыто, что персонализм в виде философской концепции сформировался как результат осмысления философом личного духовного опыта, саморефлексии и осознания “неповторимой уникальности” собственного “я”.

В работе обосновывается, что в соответствии с особенностями “душевно-духовной структуры” личности Бердяева им были восприняты определенные аспекты философии И. Канта, А. Шопенгауэра, Ф. Ницше, Я. Беме, некоторые концептуальные положения восточной философии, философские идеи Л. Толстого, Г. Ибсена, Ф. Достоевского. В ходе исследования прослеживаются характер рецепции и степень влияния на Бердяева указанных философских концепций и религиозно-мистических учений.

Проведенный анализ ранних произведений философа дал возможность проследить генезис и эволюцию его учения о человеческой личности. Вместе с тем, на основании рассмотрения “зрелых” работ мыслителя (“Я и мир объектов”, “О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической философии”) выяснены специфические сущностные особенности бердяевского персонализма, в том числе так называемый “парадокс личности”, где личность как “духовное ядро” человека является одновременно и его изначальной данностью, и предстает как его “здание” к самоусовершенствованию, как результат и конечная цель духовного восхождения человека.

Учение Бердяева о свободе является наиболее репрезентативной составляющей его философского наследия, которая органически связана с персоналистической концепцией мыслителя (“личность и свобода – одно”). В

виду неразрывного единства этих экзистенциалов в работе прослеживается трансформация проблемы свободы в контексте эволюции учения о личности.

В ходе исследования выясняется, что в персонализме Бердяева личность имеет возможность достичь полной самореализации (стать “богоподобной”, “гражданином Царства Божия”) через преодоление “объективации” и обретение целостности путем самопознания, – погружением в глубины собственного духа и раскрытием в себе бытийственной “первореальности” (через соответствующее творческое преобразование и “просветление” своей человеческой природы) и теургии, в которой личность человека становится “метафизически” равной “личности” Бога, а антроподицея уступает место свободному сотворчеству человека с Богом в их “сотрудничестве” – созидании Богочеловечества, Царства Духа.

Ключевые слова: личность, экзистенциальность, персонализм, духовность, свобода, интуиция, любовь, творчество.

Kozlov E.V. The existential personalism of Nicolai Berdyaev. – The manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of the Candidate of Science in Philosophy, specialization 09.00.05 – History of Philosophy. – Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2006.

The thesis is devoted to the investigation of Nicolai Berdyaev’s existential-personalism conception. One of the main statements discussed in the thesis can be formulated in the following way: philosopher’s study of the human personality is a fundamental ground and the basical principle of his entire philosophizing, moreover, it serves as an immanent background for all of his philosophical structures and, being a systemconstructing factor, it “combines” distinct aspects of his philosophy. The primaries (historical-philosophical, literatural) and spiritual sources of Berdyaev’s personalism are explored. It is proved that personalism, as a world wide position, is formed in the early philosopher’s works, the genesis and the evolution of this conception is traced throughout his lifetime. In the mentioned context we have considered the transformation of the problem of personal freedom and the ways of individual self realization via acknowledgement, love, creativity.

Key words: person, existentiality, personalism, spirituality, freedom, intuition, love, creativity.